

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भर प्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
फैसला

०७०-CI-०२२४

मुद्दा: घर भत्काई जग्गा खिचोला छोडाई चलन।

पर्सा जिल्ला, प्रसौनी बिर्ता गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने भागरीदेवी खुलवटिन...१	<u>पुनरावेदक</u>
पर्सा जिल्ला, प्रसौनी बिर्ता गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने धर्मलाल महतो खुलवट..१	<u>प्रतिवादी</u>
विरुद्ध	
पर्सा जिल्ला, प्रसौनी बिर्ता गा.वि.स. वडा नं. ५ घर भई हाल जिल्ला काठमाडौं, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. २२ सुन्धारा बस्ने देवकुमारी थापा.....१	<u>प्रत्यर्थी</u> <u>वादी</u>

सुरु तहमा फैसला गर्ने:- माननीय न्यायाधीश श्री अजयराज उपाध्याय
पर्सा जिल्ला अदालत
फैसला मिति:- २०६७।२।१२

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:- माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
माननीय न्यायाधीश श्री शारङ्गा सुबेदी
पुनरावेदन अदालत हेटौँडा
फैसला मिति:- २०६८।११।२१

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ:-

रेजवरवर सिंह थापा तथा नेत्रकुमारी थापाको दाम्पत्य जीवनबाट श्रीदयालवर सिंह थापाको जायजन्म भएको श्रीदयालवर सिंह थापाकी श्रीमती म फिरादी देवकुमारी थापा हुँ। हामी सम्पूर्ण परिवारको साविक बतन जिल्ला पर्सा, गा.वि.स. प्रसौनी बिर्ता, वडा नं. ५ हो।

सासु नेत्रकुमारी थापाको नाममा जिल्ला पर्सा, गा.वि.स. प्रसौनी विर्ता वडा नं. ५ कि.नं. १७९ को ज.वि. ०-१-०, ऐ. वडा नं. ५ को कि.नं. १८३ को ज.वि. ०-३-९ दर्ता रहेकोमा कि.नं. १८३ को जग्गा कित्ताकाट भई कि.नं. २५७ को ज.वि. ०-०-१० नहरमा परेको, कि.नं. २७७ को ज.वि. ०-२-१९ साविक नेत्रकुमारी थापाको नाउँमा कायम रहेको छ। सो जग्गाको दर्तावाला मोही विपक्षीको ससुरा छतर महतो खुलवट हुनु भएकोमा निज छतर महतो खुलवटको स्वर्गबास पश्चात् निजका छोरा तथा विपक्षीका पति विजन महतो खुलवटको नाउँमा मोही नामसारी भई आएको उल्लेखित जग्गा घडेरीमा उपभोग गर्न पाउने किमती जग्गा हो। सासु नेत्रकुमारी थापाको स्वर्गबास मिति २०४९।८।५ गते र ससुरा रेजवरवर सिंह थापा तथा मेरा पति श्रीदयालवर सिंह थापाको स्वर्गबास सासुभन्दा अघि नै भइसकेकोले निज स्वर्गबासीहरुको खती उपति खाने ब्यहोर्ने एकासँगोलका हकवाला म फिरादी हुँ। मेरो हकभोगको स्व. सासु नेत्रकुमारी थापाको नाउँ दर्ताको जग्गाको गतिविधि हेर्न भनी गा.वि.स. प्रसौनी विर्तामा मिति २०५८।१।१४ गते आउँदा सो जग्गा हामीले बाँडफाँड गरी बिक्री समेत गरी सकेको छ भन्ने कुरा विपक्षीको गाउँघरमा सुनी वास्तविक कुरा के हो भनी भूमि सुधार कार्यालय, पर्सामा सो जग्गाको मोही नामसारी तथा जग्गा बाडफाँड मुद्दाको फैसला समेत कागजातको मिति २०५८।१।१६ गते नक्कल लिई थाहा पाएको हुँदा मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा मेरो हकभोगको उक्त साविक कि.नं. १७९ हाल कित्ताकाट भई कायम कि.नं. ४१८ र ४१९ को ज.वि. ०-०-१४ जग्गा विपक्षीहरुले जबरजस्ती अनाधिकार रुपले फूसको घर निर्माण गरी जग्गा खिचोला गर्नु भएकोले घर भत्काई खिचोला मेटाई चलन चलाई पाउँ भन्ने समेत ब्यहोराको फिरादपत्र।

फिराद दाबी खारेजभागी छ। विपक्षी वादीले दाबी गरेको जग्गा मेरो नाउँमा दर्ता नरहेको नभएकोले सो जग्गामा मैले तथा मेरो सगोलको छोरा धर्मलाल समेतले घर बनाई बसोबास गर्नुपर्ने र विपक्षीको जग्गा खिचोला गर्नुपर्ने अवस्था स्थिति नरहेकोले विपक्षीको फिराद दाबी काल्पनिक एवम् झुठ्ठा भएकोले अलग फुर्सद गरिपाउँ भन्ने समेत ब्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी भागरतीदेवी खुलवटिनको प्रतिउत्तरपत्र।

विवादित जग्गा सम्बन्धमा भूमि सुधार कार्यालय, पर्साबाट मोही नामसारी हुने फैसला भई सो फैसला बदर गरिपाउँ भनी यिनै वादीले फैसला बदर मुद्दा दायर गरी कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको देखिँदा उक्त मुद्दाको निर्णय नभई प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय गर्न नमिल्ने देखिँदा उक्त मुद्दा भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट निर्णय भएपछि जगाउने गरी प्रस्तुत मुद्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. १२ नं. बमोजिम मुलतबीमा राखिदिएको छ भन्ने समेत ब्यहोराको सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०५९।४।२१ गते भएको मुलतबी आदेश।

प्रस्तुत मुद्दा मिति २०५९।४।२१ को आदेशानुसार मुलतबी रहेको र दायरीको लगत कायमै रही रहेकोमा सर्वोच्च अदालतको परिपत्र अनुसार दायरीको लगत कट्टा गरी दिए हुने भई लगत कट्टा गरी दिएको छ भन्ने ब्यहोराको सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।२।२२ गते भएको आदेश।

मि.नं. ९४ को फैसला बदर मुद्दा कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको देखिँदा सोको फैसला भएपछि जगाई कारवाही हुने गरी मिति २०५९।४।२१ गते मुलतबी आदेश भएकोमा उक्त मुद्दा मिति २०६४।२।१३ गते फैसला भइसकेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई पाउँ भन्ने समेत ब्यहोराको वादीको मिति २०६५।२।२१ गतेको निवेदनपत्र।

यिनै वादी प्रतिवादी बीच भूमि सुधार कार्यालय पर्सामा चलिहरको मोही नामसारी फैसला बदर मुद्दा कारवाही किनारा भई आएपछि प्रस्तुत मुद्दा जगाउने गरी मुलतबीमा रहेकोमा हाल वादीले उक्त मुद्दा किनारा भइसकेको भनी फैसलाको प्रतिलिपि समेत साथै राखी मुलतबीबाट जगाई पाउँ भनी निवेदन दिएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई दिएको छ भन्ने ब्यहोराको सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।२।२३ गते भएको आदेश।

अदालतबाट भई आएको नापनक्शा हेर्दा कि.नं. ४१९ को जग्गा न.नं. १ मा र कि.नं. ४१८ को जग्गा न.नं. २ मा देखाई नापनक्शा भएको देखिन्छ। नक्सा कैफियतको न.नं. १ कि.नं. ४१९ को जग्गामा प्रतिवादीले टालीको छाना भएको घर बनाई भोग गरेको भन्ने देखिँदा न.नं. १ को हकमा वादीले खिचोला मेटाई चलन पाउने र न.नं. २ मा प्रतिवादिले खिचोला गरेको नदेखिँदा सोमा वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।२।१२ गते भएको फैसला।

सुरु फैसलामा चित्त बुझेन। विपक्षी वादीलाई प्रस्तुत मुद्दा दायर गर्ने हकदैया छैन। किनभने विपक्षीले सो जग्गालाई नामसारी गराई लिनु भएको अवस्था छैन। आफ्नो हक नै स्थापित कायम गराउन सक्नु भएको अवस्था नहुँदा वादीलाई प्रस्तुत फिराद दायर गर्ने हकदैया नभएकोले हकदैयाको अभावमा प्रस्तुत मुद्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. ८२ नं. बमोजिम खारेज गर्नुपर्नेमा सो नगरी दाबी पुग्ने गरी भएको सुरुको फैसला गैरकानूनी हुँदा उल्टी गरी फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत ब्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा गरेको संयुक्त पुनरावेदनपत्र।

यसै लगाउको मोही निष्काशन मुद्दामा सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट दाबी जग्गामा प्रतिवादीहरुको मोहियानी हक कायम नरहने, मोही हक निष्काशन हुने ठहर्न्याई भएको फैसला सदर हुने ठहर्न्याई आजै यसै इजलासबाट फैसला भएको छ। सोही मुद्दामा विवेचित

आधार प्रमाण कारणहरूबाट वादी दाबीको जिल्ला पर्सा, प्रसौनी गा.वि.स, वडा नं. ५, साविक कि.नं. १७९ को कित्ताफोड भई कायम कि.नं. ४१८ र ४१९ को जग्गामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको हकभोग कायम हुन नसक्ने तथ्य स्थापित हुन आएको देखिन्छ। सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट भई आएको नक्सा मुचुल्कामा कि.नं. १७९ को कायम कि.नं. ४१८ न.नं. २ र कि.नं. ४१९ न.नं. १ भन्ने देखिन आएको छ। न.नं. १ को जग्गामा प्रतिवादीहरूले घर समेत बनाई भोग गरेको भन्ने देखिन आएको हुँदा प्रतिवादीहरूको हक पुग्ने आधार प्रमाण नै नभएको वादीको कि.नं. ४१९ न.नं. १ को जग्गामा प्रतिवादीहरूले घर समेत बनाई खिचोला गरेको भन्ने नै देखिन आयो। वादी दाबी बमोजिम वादीले प्रतिवादीबाट खिचोला मेटाई घर भत्काई चलन पाउने ठहर्‍याई सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।२।१२ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने समेत ब्यहोराको पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६८।११।२१ को फैसला।

पर्सा जिल्ला अदालतबाट भएको नाप नक्शा सम्बन्धित स्थलमा नभई गुपचुपै एकतर्फी रूपमा गरिएको थियो। सो मुचुल्का अनुसार पुरैमा नभई केही जग्गामा मात्र कच्ची फूसको घर भनी उल्लेख भएकोमा सो घर मेरो होइन। मोहियानी हकको जग्गामा घर सम्बन्धी विवाद वा घरको कारणले मोहियानी हक समाप्तीको लागि विपक्षीको फिराद भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २५(५) बमोजिम परेको होइन। त्यस्तो निवेदन भूमि सुधार कार्यालय पर्साबाट अधिकार प्राप्त निकायमा कारवाही भएको पनि होइन। त्यस्तै सुरु फिराद दाबीको जग्गा खाल्डो पारेको भनी कथित दाबीको लागि उक्त ऐनको दफा २९(२), २९क. (क) (ख) को हदम्याद अवलम्बन गरिएको छैन। यद्यपी जग्गा बिगारिएको नभई हामी मोहीको पत्नी छोराको सम्पूर्ण मोहियानी दायित्व बहन गरी आएका छौं। सो समेतलाई मध्यनजर नभई भएका फैसलाहरू भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा (५), २९(२), २९क. (क)(ख), ने.का.प. २०५४ अंक १०, पृष्ठ ५६७ नि.नं. ६४५०, सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासबाट २०६१ सालको दे.पु. इजलास नं. २३ ने.का.प. २०६२ अंक ६ पृष्ठ ६७० नि.नं. ७५४९ मिति २०६२।५।२३ को प्रतिपादित नजिरको विपरीत रही फैसलामा गम्भीर त्रुटि रहेको छ।

अतः उपरोक्त कानूनी आधार प्रमाण तथा प्रतिपादित नजिर तथा मबाट पछि नियुक्त हुने कानून व्यवसायीको बहस जिकिरलाई समेत यस निवेदनपत्रको अभिन्न अंग मानी कानून र प्रमाण विपरीत भएको सम्मानित पर्सा जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको सम्मानित पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको फैसला समेत न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को (क), (ख) र (घ) को अवस्थामा गम्भीर कानूनी त्रुटि विद्यमान

हुँदा सोही आधारमा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरी ती दुवै त्रुटिपूर्ण फैसलालाई बदर गरी मेरो सुरु प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम हुने गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्ने समेत ब्यहोराको भागरतीदेवी खुलवटिनको निवेदन।

यसमा यसै लगाउको ०६९-RI-०७७४ को मोही निष्कासन मुद्दामा यसै इजलासबाट मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको र प्रस्तुत मुद्दा उक्त मुद्दासँग अन्तरप्रभावी हुँदा सोही कानूनी त्रुटिका आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा समेत न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को (क) (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ। विपक्षी झिकाई नियमानुसार गर्नु भन्ने समेत ब्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७०।४।२१ मा भएको आदेश।

नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरियो।

पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री विरेन्द्रप्रसाद चौधरीले पुनरावेदकले आफूले मोही हक हिस्सा बापत छुट्टयाई लिएको जग्गामा घर बनाएको छ। विपक्षी वादीको जग्गा कब्जा खिचोला गरी घर बनाएको छैन। विवादित जग्गाको नक्सा गर्दा पुनरावेदकलाई थाहा जानकारी दिएको छैन। सुरु अदालतको नक्सा मुचुल्कामा कि.नं. १७९ को कायम कि.नं. ४१८ न.नं. २ र कि.नं. ४१९ को न.नं. १ मा उल्लेखित जग्गा भनी उल्लेख भई आएको छ। कि.नं. ४१९ को न.नं. १ मा उल्लेखित जग्गामा प्रतिवादीहरुले घर बनाई खिचोला गरेको भन्ने देखाइएको छ। उक्त कि.नं. ४१९ को जग्गामा वादीको हक कायम नै भएको छैन। यसरी आफ्नो हक कायम नभएको जग्गामा उजुर दिने हकदैया वादीलाई नहुँदा फिराद दाबी खारेज गरी न.नं. १ मा उल्लेखित कि.नं. ४१९ जग्गामा प्रतिवादीहरुले टालीको छाना भएको घर बनाई खिचोला गरेको हुँदा वादीले घर भत्काई खिचोला मेटाई चलन चलाई पाउने ठहर गरी सुरु पर्सा जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६८।११।२१ मा भएको फैसला उल्टी गरी न्याय पाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

साविक कि.नं. १७९ हाल कि.नं. ४१८ र ४१९ को ज.वि. ०-१-० मध्ये कि.नं. ४१८ को ज.वि. ०-०-१० जग्गा विपक्षीले रामलालदास तत्वालाई बिक्री गरेको र उल्लेखित कि.नं. ४१८ र ४१९ को दुवै कित्ता जग्गा मध्ये ज.वि. ०-०-१४ जग्गामा विपक्षीहरुले अनधिकृत कब्जा गरी घर समेत निर्माण गरेको हुँदा कब्जा खिचोला मेटाई चलन चलाई पाउँ भन्ने वादी दाबी र वादीको जग्गामा घर बनाई कब्जा खिचोला गरेको छैन झुठ्ठा फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेकोमा कि.नं. ४१९ को जग्गामा प्रतिवादीहरुले घर बनाई खिचोला गरेको देखिँदा वादीले घर हटाई खिचोला मेटाई

चलन चलाई पाउने ठहर गरेको सुरु पर्सा जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर गरी मिति २०६८।११।२१ मा भएको पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा पाउँ भनी प्रतिवादीको निवेदन परी यस अदालतबाट निस्सा प्रदान भई पुनरावेदन सरह पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले वादीको कि.नं. ४१९ को जग्गामा घर बनाई कब्जा खिचोला गरेको ठहराई सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर गरी पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०६८।११।२१ मा भएको फैसला मिलेको छ छैन सोही विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा विपक्षीले मलाई थाहा जानकारी नदिई मेरो हकभोगको जग्गा गैरकानूनी तबरबाट आफ्नो नाउँमा मोही नामसारी गरी बाँडफाँड गरेकोले विपक्षी उपर दे.नं. २१०२ को लिखत दर्ता बदर र फौ.नं. ६२४ र ६२५ को जालसाजी मुद्दा पर्सा जिल्ला अदालतमा र मि.नं. ९४ को मोही नामसारी फैसला बदर मुद्दा भूमिसुधार कार्यालय पर्सामा र मोही जग्गा बाँडफाँड बदर मुद्दा सर्वोच्च अदालतमा रिट नं. ४०१५ को उत्प्रेषण परमादेश रिट दायर गरी विचाराधीन रहेको अवस्थामा मेरो हक भोगको कि.नं. ४१८ र ४१९ को ज.वि. ०-१-० जग्गा मध्येको पश्चिम तर्फबाट दुवै कित्ताको बीचदेखि पश्चिम तर्फको कि.नं. ४१९ को पुरै र कि.नं. ४१८ को केही जग्गामा २ वटा फूसको घर निर्माण गरी ज.वि. ०-०-१४ जग्गा खिचोला गरेकोले घर भत्काई जग्गा खिचोला मेटाई चलन समेत चलाई पाउँ भन्ने वादीको दाबी रहेको पाइन्छ।

मैले मोही हक बापत मोही नामसारी गरी लिई मोही बाँडफाँडबाट प्राप्त हुन आएको कि.नं. ४१८ बिक्री गरिसकेको छु। खरिदकर्ताले सो जग्गामा फूसको घर निर्माण गरी बसोबास गर्दै आएका छन्। जग्गाधनी विपक्षीको कि.नं. ४१९ को जग्गामा घर निर्माण गरी खिचोला गरेको छैन। दाबीको नाममा दर्ता नै नभएको जग्गामा वादीको फिराद गर्ने हकद्वैया भएको नहुँदा वादी दाबी खारेज गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी भागरतीदेवी खुलवटिनको प्रतिउत्तरपत्र ब्यहोराबाट देखिन्छ।

अदालतबाट मिति २०६६।९।८ मा भएको नक्सा मुचुल्का हेर्दा साबिक कित्ता नं.४१९ को जग्गा न.नं.१ मा र कि.नं.४१८ को जग्गा न.नं.२ मा देखाई नाप नक्सा भएको देखिन्छ। नक्सा मुचुल्काको न.नं.१ मा प्रतिवादीले टालीको छाना भएको घर निर्माण गरेको देखिन्छ। मोहियानी हकको आधारले मात्र जग्गाधनीको सहमति स्वीकृति बिना जग्गामा घर निर्माण गर्न मिल्ने हुँदैन। प्रतिवादीले मोही नामसारी र मोही बाँडफाँड गर्ने गरेको निर्णय उपर यस अदालतमा रिट निवेदन परी विचाराधिन रहेको अवस्थामा घर निर्माण गरेको भन्ने फिरादमा उल्लेख छ। रितपूर्वक मोही बाँडफाँड नै हुन नसकेको अवस्थामा कि.नं.४१९ को जग्गामा घर निर्माण गर्दा जग्गाधनीलाई मर्का पन जाने हुन्छ।

जग्गाधनीको सहमति बिना जग्गामा घर निर्माण गर्दा मोहियानी जग्गा बाँडफाँड समेतमा बाधा पर्न जाने हुन्छ।

अतः अदालतमा मुद्दा विचाराधिन रहेको अवस्थामा जग्गाधनीको सहमति मन्जुरी नलिई जग्गाको कुन दिशातर्फ मोहियानी हक बापत जग्गा प्राप्त हुने हो छुट्टी नसकेको स्थितिमा प्रतिवादीले कि.नं.४१९ मा बनाएको घर कानूनी रूपमा बनाएको भनी मान्न मिलेन। कि.नं.४१९ को जग्गामा प्रतिवादीले निर्माण गरेको घर भत्काई जग्गा खिचोला मेटाई वादीले चलन चलाई पाउने ठहराई शुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर हुने ठहर गरी पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०६८।११।२८ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- यमप्रसाद बास्कोटा

कम्प्युटर गर्ने:- मन्जिता ढुंगाना

इति सम्बत् २०७३ साल कार्तिक २३ गते रोज ३ शुभम्